

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS

UŽNERIO PILIES TEISMAS

ЗАВИЛЕЙСКИЙ ГРОДСКИЙ СУД

FONDAS NR. 144 (SA)

APYRAŠAS NR. 1

**UŽNERIO APSKRITIES PILIES TEISMO 1795-1802 M. TVIRTINAMŪJŲ, EINAMUJŲ
REIKALŲ AKTŲ IR DEKRETŲ KNYGŲ VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ**

**ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ К АКТОВЫМ КРЕПОСТНЫМ, ПОТОЧНЫМ И
ДЕКРЕТОВЫМ КНИГАМ ГРОДСКОГО СУДА ЗАВИЛЕЙСКОГО УЕЗДА ЗА 1795-1802 ГГ.**

Vyriausiasis archyvistas

Aleksandr Baniusevič

Vilnius, 2025 m.

ĮVADAS

Vienas iš pagrindinių veiksnių, paskatavusių sudaryti šias asmenvardžių ir vietovardžių rodykles buvo tai, kad Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) pagal Lietuvos respublikos ir užsienio šalių piliečių prašymus ir užklausimus jau kelis dešimtmečius yra vykdomi teminiai istoriniai paklausimai, genealoginiai tyrinėjimai ir bajorystę patvirtinančių dokumentų paieška.

Taigi abėcėlinių asmenvardžių ir vietovardžių rodyklių sudarymas LVIA darbuotojams yra viena iš svarbių veiklos sričių, kuri žymiai palengvina istoriniams ir genealoginiams tyrinėjimams reikalingų teisinių aktų paiešką, taupo archyvarų darbo laiko sąnaudas, lavina jų profesinius įgūdžius. Vaizdžiai rodyklių sudarymo svarbą ir reikšmę apibūdino 1852-1915 m. veikusio Vilniaus centrinio Senųjų aktų archyvo direktorius Nikita Gorbačevskis kuris dažnai teigė, kad „be rodyklių senųjų aktų archyvai esą akli ir nebylūs“.

2013 m. LVIA buvo sudarytas Senųjų aktų komplekso fondams priklausančio Užnerio pilies teismo fondo Nr. 144 (SA) apyrašas Nr. 1. Pilies teismas buvo pirma instancija, nagrinėjusi bajorų baudžiamąsias bylas. Pagal Lietuvos Statutą, juridškai galiojusį Rusijos imperijos aneksuotoje LDK teritorijoje iki 1831 m., tai buvo bylos dėl bajorų dvarų užpuolimų, išžagininimų, apiplėšimų, vagysčių, sukčiavimo, dokumentų klastojimo, padėgimų, bajoro sužeidimo arba nužudymo.

Prieš pradėdant rengti asmenvardžių ir vietovardžių rodykles šiam fondui buvo susipažinta su Lietuvos Metrikos knygų rodyklėmis, kurios sudarytos dokumentų originalo (rusėnų arba lenkų) kalbomis. Užnerio pilies teismo rodykles tai pat buvo nutarta parengti originalo (lenkų) kalba, taip siekiant išvengti asmenvardžių ir vietovardžių iškraipymų bei netikslumų.

2025 m. LVIA buvo sudaryta vietovardžių rodyklė penkioms Užnerio pilies teismo fondo Nr. 144 (SA) apyrašo Nr. 1 byloms Nr. 1-5 (I. Sprogio Senųjų aktų katalogo Nr. 6399-6403), kurių dokumentų chronologinės ribos apima 1795-1802 m. Šios bylos pavadintos tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų (teismo sprendimų) knygomis. Jos turi vidaus dokumentų registrus, sudarytus dar XIX a. pr.

Užnerio pilies teismo dokumentuose yra užfiksuoti dvarininkams priklausę privačios nuosavybės objektai: žemės sklypai, dvarai, palivarkai, kaimai, užusieniai, vienkiemiai, ganyklos, pievos, dykros, kilnojamojo turto inventoriai, valstiečių ir tarnų sąrašai. Teisių į valdomą turtą patvirtinimo aktai bajorams buvo reikalingi kaip įrodymai vykstant teisiniams ginčams, taip pat pateikiami sprendžiant įvairius klausimus Rusijos imperijos valdžios įstaigose.

Vietovardžių rodyklę Užnerio pilies teismo byloms sudaro lentelės, kuriose lenkų abėcėlės tvarka įrašyti 2902 vietovardžiai. Ją sudarant buvo skaitomas kiekvienas bylos lapas, iš kurio išrašinėjami ten minimi visi dvarų, palivarkų, kaimų, vienkiemų, bajorkaimių, miestų, miestelių,

bažnyčių, vienuolynų, miškų, apyribių, upių, ežerų ir kt. vietovardžiai nurodant, kokioje apskrityje, gubernijoje, valsčiuje, seniūnijoje ar parapijoje jie buvo. Daugelis dokumentuose minimų vietovių pavadinimų neišliko iki mūsų laikų, todėl dabar juos identifikuoti yra pakankamai sudėtinga.

Vietovardžių rodyklės lentelė padalinta į tris stulpelius. Pirmame stulpelyje lenkų kalbos vienaskaitos arba daugiskaitos vardininko linksniu įrašytas vietovės pavadinimas, pvz: *Kiemieliszki, dobra pow. zawilejski; Miedziuszany, folwark pow. zawilejski* arba *Murowana Oszmianka, kościół.*

Rodyklėje lenktiniuose skliaustuose rašomi kai kurių gyvenviečių pavadinimų ortografiniai variantai, pvz: *Bruchaniszki (Brukaniszki), zaścianek* arba *Poszemienie [Poszumienie], dobra pow. zawilejski.*

Šalia kiekvieno vietovardžio antrame rodyklės lentelės stulpelyje įrašyti fondo Nr. 144 apyrašo Nr. 1 bylų ir I. Sprogio Senųjų aktų katalogo numeriai. Trečiame lentelės stulpelyje nurodyti dokumento lapai byloje.

Vietinių tyrinėtojų patogumui taip pat sudarytas vietovardžių rodyklėje panaudotų senosios lenkų kalbos terminų žodynas ir jų paaiškinimas.

Neįskaitomi vietovardžiai į rodyklę nebuvo įtraukiami, kad neklaidinti tyrinėtojų.

Aiškiai su gramatinėmis klaidomis tekste parašyti vietovardžiai buvo taisomi. Rodyklės parengėjo įterpti atskiri žodžiai ar raidės raidės spausdinami laužtiniuose arba lenktiniuose skliaustuose.

Sudarant šią rodyklę buvo vadovaujama Lietuvos Metrikos ir kitų istorinių rašytinių šaltinių leidybos metodiniais nurodymais ir praktika. Vietovardžių rašyboje taikytos kaip senosios taip ir dabartinės lenkų kalbos normos ir taisyklės.

Informacijos ir sklaidos skyriaus

vyriausiasis archyvistas archyvistas

Aleksandr Baniusevič

ВВЕДЕНИЕ

Основным стимулом для составления именного и географического указателей явилось то обстоятельство, что уже несколько десятилетий в Литовском государственном историческом архиве (ЛГИА) по заявлениям и запросам граждан Литовской республики и иностранных государств проводятся тематические исторические и генеалогические исследования и розыск документов, подтверждающих дворянское происхождение.

Исходя из этого, для работников исторического архива составление именных и географических указателей является одним из важных направлений их деятельности. Указатели заметно облегчают розыск нужных для исторических и генеалогических исследований документов, экономят затраты рабочего времени архивистов, а их составление повышает их профессиональные навыки. Особое значение и ценность указателей неоднократно подчеркивал директор Виленского центрального архива древних актов - учреждения для сбора и хранения документов Великого княжества Литовского (далее ВКЛ) существовавшего в период с 1852 по 1915 год, Никита Иванович Горбачевский. Он утверждал, что архивы древних актов без указателей „остаются глухими и слепыми“.

В 2013 г. в ЛГИА была составлена опись № 1 фонда № 144 „Завилейский гродский суд“, принадлежащего комплексу фондов Древних актов. Гродский суд был низшей инстанцией, рассматривавшей уголовные дела шляхты. Согласно Литовскому Статуту, действовавшему в Российской империи на аннексированной ею территории ВКЛ до 1831 г., гродский суд рассматривал дела о набегах на дворянские имения, изнасилованиях, грабежах, кражах, мошенничестве, подделке документов, поджогах, убийстве или ранении дворянина и пр.

Прежде чем приступить к составлению именного и географического указателей были изучены указатели изданных книг Литовской Метрики, которые составлены на языках оригиналов (западнорусском и польском). Указатели к актам Завилейского гродского суда было решено также составить на языке оригинала (польском), чтобы избежать искажения имён, фамилий и географических наименований.

В 2025 г. в ЛГИА был составлен географический указатель к пяти делам № 1-5 (каталог И. Спрогиса № 6399-6403) описи № 1 фонда № 144 „Завилейский гродский суд“, хронологические рамки документов которых охватывают 1795-1802 гг. Эти дела были названы актовыми крепостными, поточными и декретовыми книгами. Они имеют внутренние описи документов, составленные ещё в начале XIX века.

В документах Завилейского гродского суда зафиксированы принадлежавшие помещикам объекты частной собственности: земельные участки, имения, фольварки, застенки, деревни, хутора, пастбища, луга, пустоши, инвентари движимого имущества, списки

крестьян и слуг. Акты подтверждения прав на имущество дворянам были нужны в судебных разбирательствах, а также представлялись для решения разных вопросов в государственные учреждения Российской империи.

Географический указатель к делам Завилейского гродского суда состоит из таблиц, в которые в порядке польского алфавита внесены 2902 географические наименования. В процессе работы при составлении данного указателя читался каждый лист дела и выписывались названия всех имений, фольварков, деревень, застенков, хуторов, городов, местечек, костёлов, монастырей, лесов, урочищ, рек, озёр и пр. местностей, которые там упоминались с указанием уездов, губернии, волостей, староств и приходов к которым эти местности принадлежали. Многие из упоминавшихся в документах географических наименований в настоящее время не существуют, поэтому их установить довольно сложно.

Таблица географического указателя разделена на три колонки. В первой колонке на польском языке в именительном падеже единственного или множественного числа вписано, наименование местности, например: *Kiemieliszki, dobra pow. zawilejski; Miedziuszany, folwark pow. zawilejski* или *Murowana Oszmianka, kościół*.

В указателе в квадратных скобках указаны несколько орфографических вариантов населенных пунктов, например: *Bruchaniszki (Brukaniszki), zaścianek* или *Poszemienie [Poszumienie], dobra pow. zawilejski*.

Рядом с каждым географическим наименованием во второй колонке таблицы указателя указаны номера дел описи № 1 фонда № 144 и каталога Древних актов И. Спрогиса. В третьей колонке таблицы указаны листы документа в деле.

Для удобства местным исследователям также составлен справочник старопольских терминов, внесенных в этот именной указатель с их объяснением.

Трудночитаемые географические наименования в указатель не вносились, чтобы не вводить исследователей в заблуждение.

Явно с грамматическими ошибками в тексте написанные названия местностей исправлялись. В указатель его составителем включенные отдельные слова или буквы напечатаны в квадратных или круглых скобках.

При составлении данного указателя использовались методические указания и практика работы с изданием книг Литовской Метрики и других рукописных исторических источников. В правописании географических наименований применялись нормы и правила как древнего, так и современного польского языка.

Отдел распространения информации
Старший архивист

Александр Банюсевич

VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖS SENOSIOS LENKŲ KALBOS TERMINŲ ŽODYNAS

Lenkiškas termino pavadinimas	Lietuviškas termino paaiškinimas
<i>altaria</i>	Altarija – kunigo altaristos, nebegalinčio dirbti pastoracinio darbo bei gyvenančio iš tikinčiųjų aukų namas arba ūkis.
<i>bloto</i>	Pelkė – dregmės pertekliaus plotas sausumoje, kuriam būdinga specifinė augalija.
<i>brama Zamkowa</i>	Pilies vartai.
<i>cmentarz</i>	Kapinės -mirusiųjų laidojimo vieta.
<i>dobra, dwor, majętność</i>	Dvaras -bajoro žemės valdos tipas, žemvaldžio ūkis; to ūkio sodyba, žemė, miškas.
<i>dworek</i>	Nedidelis dvaras.
<i>ekonomia</i>	Ekonomija – LDK valstybinė žemės valda, iš kurios pajamos ėjo karaliui.
<i>fabryka</i>	Statyba.
<i>folwark</i>	Palivarkas – dvaro padalinys, su atskira sodyba, ūkiniais pastatais, dirbamomis žemėmis, ganyklomis ir kt.
<i>gościnniec</i>	Vieškelis.
<i>grunt</i>	Žemė, dirva, laukas.
<i>gubernia</i>	Gubernija – administracinis teritorinis vienetas Rusijos imperijoje nuo 1708 iki 1920 m., Lietuvos dalyje nuo 1768 iki 1915 m.
<i>hrabstwo</i>	Grafystė – LDK ir ATR stambaus žemvaldžio (magnato), turinčio grafo titulą, valdomų žemių administracinis teritorinis vienetas.
<i>imienicze</i>	Tėvoninis dvaras, paveldima dvarininko žemės valda.
<i>jezioro, jezioro</i>	Ežeras – natūralus vandens telkinys sausumos paviršiaus įdubime.
<i>kahał</i>	Kahalas – žydų bendruomenės vietinė savivaldos institucija.
<i>kamienica</i>	Mūrinis pastatas, namas.
<i>kapituła</i>	Kapitula – krikščionių bažnyčios vyskupijos patariamoji institucija. Prie katedros esanti dvasininkų kanauninkų kolegija, renkamoji institucija.
<i>karczma</i>	Karčema, smuklė – svaigiųjų gėrimų prekybos ir vartojimo pastatas.
<i>klasztor</i>	Vienuolynas – gyvenamųjų bei kitokių statinių, kuriuose gyvena, dirba ir meldžiasi vienuoliai, visuma.
<i>kościół</i>	Bažnyčia – Romos katalikų maldos namai.
<i>las</i>	Miškas – teritorija, tankiai apaugusi medžiais ir sudaranti gyvosios gamtos buveinę.
<i>łąka</i>	Ūpės potvynių metu sezoniškai užliejama lanka arba ganykla.
<i>łąka błotnia</i>	Pelkėta lanka.
<i>magazyn</i>	Magazinas – atsarginis javų sandėlis, pastatas su grūdų ir sėklų atsargomis bado ir nederliaus atveju.

<i>magistrat</i>	Magistratas – savivaldybė, kuriai suteikta Magdeburgo teisė, miesto taryba ir jos institucijos.
<i>miasteczko</i>	Miestelis – gyvenvietės tipas, istoriškai susidaręs Abiejų Tautų Respublikos laikais LDK teritorijoje.
<i>miasto</i>	Miestas – gyvenvietė, kurioje gyvena didelis skaičius gyventojų.
<i>obręb</i>	Miško ar žemės plotas, atskirtas kažkokia riba: lauku, pieva, upe, ežeru, grioviu ir pan.
<i>ogród publiczny</i>	Miesto parkas – natūrali ar žmogaus dėka suformuota, apsodinta erdvė skirta poilsiui ir pramogai.
<i>okolica</i>	Akalica, bajorkaimis – Lietuvos smulkiųjų bajorų apgyvendinta gyvenvietė.
<i>Ostra brama</i>	Aušros vartai.
<i>parafia</i>	Parapija – mažiausias krikščionių bažnyčių administracinis teritorinis vienetas.
<i>plac</i>	Sklypas, aikštė.
<i>plebania</i>	Klebonija – šalia bažnyčios esantis namas su žeme, kuriame klebonas gyvena ir tvarko parapijos reikalus.
<i>posesja</i>	Nuomuojuama žemės valda, dvaras.
<i>powiat</i>	Apskritis - administracinis teritorinis vienetas LDK, ATR, atitinkamo Rusijos imperijos administraciniam teritoriniam vienetui (ujezd).
<i>przedmieście</i>	Priemiestis – mažesnis miestas prie pagrindinio miesto.
<i>pustosz</i>	Dykvietė - dyka vieta, kur neauga kultūriniai augalai.
<i>puszcza</i>	Giria – didelis miško masyvas.
<i>ratusz</i>	Rotušė – pagrindinė miesto savivaldybės įstaiga ir pastatas, magistrato narių ir savivaldybės administracijos pareigūnų darbo vieta.
<i>rzeka, rzeczka</i>	Upė, upelis – natūrali vandens tėkmė, tekanti sausumos paviršiumi.
<i>scheda</i>	Palikimas.
<i>seminarium</i>	Seminarija –specialioji mokykla, dvasininkams rengti.
<i>sianożęc</i>	Pieva - skirta šienauti.
<i>siedlisko</i>	Gyvenvietė, kaimavietė, kaimelis.
<i>siolo</i>	Bažnytikaimis – kaimas, kur yra bažnyčia.
<i>stancja</i>	Pašto stotis, arklių keitimo punktas.
<i>starostwo</i>	Seniūnija – LDK didžiojo kunigaikščio žemės valda, duodama valdyti didikams ir bajorams. LDK teritorinis administracinis vienetas.
<i>synagoga</i>	Sinagoga – judėjų maldos namai.
<i>szpital</i>	Špitolė – parapijos elgetų, senelių prieglauda, išlaikoma iš aukų.
<i>trakt</i>	Didelis kelias, vieškelis.

<i>ulica</i>	Gatvė – kelias tarp namų miestuose ir kaimuose, prie jo stovintys namai.
<i>uroczyszcze, uroczysko</i>	Apyrubė – vietovės dalis, ryškiai besiskirianti nuo likusios vietovės. Tai gali būti miškas laukuose, pelkė miške, tai pat vietovės dalis, kuri yra riba, skirianti kažką į dalis.
<i>wieś</i>	Kaimas – istoriškai susiklosčiusi gyvenvietė (nuo kelių iki keliasdešimt ir daugiau sodybų), kurio dauguma gyventojų verčiasi žemės ūkiu.
<i>włość</i>	Valsčius – mažesnis administracinis teritorinis vienetas LDK, ATR ir Rusijos imperijoje.
<i>wójtowstwo</i>	Vaitystė – LDK vaito administruota valda.
<i>zamek</i>	Pilis – uždaras gynybinis kompleksas.
<i>zaścianek</i>	Užsienis – už gatvinių kaimų išsikėlusios sodybos, dažniausiai įsiterpusios tarp kitų dvaro žemių arba kaimo dalis, kuriame gyveno neturtingi bajorai, neturintys valstiečių ir dirbantys savo žemę.